

Rozsudek a rozhodčí nález v právu římském.

Jan V á ž n ý.

Rozsudek není jen konečným odstraněním právní nejistoty mezi stranami, jež dala příčinu ke sporu, deklarováním existence zažalovaného práva věcného, dědického nebo zažalované povinnosti, anebo prohlášením jejich neexistence (*sententia declarare, pronuntiare, iudicare secuncum actorem, contra actorem*), ale i uložení povinnosti v souvislosti s tím, co bylo nalezeno, nebo osvobozením žalovaného (*condemnatio vel absolutio*).

Bude nyní zajímavé sledovati, jak se jeví ve světle těchto dvou prvků rozsudku, proti sobě postavených, obdobný případ soudnímu rozsudku, totiž rozhodčí nález.

Toto pozorování může býti zajímavé zvláště v právu římském, kde mezi soudním rozsudkem a nálezem rozhodčím, mezi procesem soudním a řízením rozhodčím je mnohem více souvislosti a přímo organického vztahu, než v právu dnešním. Je totiž jisto, že římské klasické řízení soudní je přímo charakterisováno specifickými znaky řízení rozhodčího. Soudní pomoc se děje nejen ve starém právu procesním, jehož formy přímo prozrazují základní ideu, nahraditi primitivní svépomoc odkázáním stran před soukromého rozhodčího, ale také v řádném procesním právu klasickém ve formách smlouvy o rozsudím, státně organisované¹⁾. Mezi zahájením sporu a rozhodčím kompromisem je organická souvislost. Na jedné straně dohoda stran o tom, že určitý sporný právní poměr se má státi předmětem rozhodnutí soudce důvěry stran, na druhé straně opět dohoda stran o tom, že určitá věc se má státi předmětem rozhodnutí rozhodčího. Že v prvním případě se dohoda děje odevzdáním formule (od praetora vyžádané a povolené) a jejím přijetím, ve druhém případě pak strany se dohodnou o předmětu sporném a o rozhodčím a dotvrzují dohodu vzájemnými stipulacemi o tom, že neučiní nic proti vynesenému nálezu, je rozdíl spíše jen vnějškový. Podstatnější rozdíl je v sankci dohody: v prvním případě se podrobuje žalovaný, bude-li zníti nález *secundum actorem*, obligaci kondemnační, ve druhém případě se podrobuje dlužník povinnosti platiti pokutu, když by nález, proti němu znějící,

¹⁾ Srovn. Sommer, Učebnice soukromého práva římského, I., 34. Vážný, Římský proces civilní, 6.

nesplnil. A obráceně: v prvném případě, jde-li o nález *contra actorem*, je žalovaný osvobozen od obligace procesní (zničivší předchozí právní poměr předprocesní), ve druhém případě se věřitel podrobuje povinnosti platiti pokutu, když by nález, proti němu znějící, neposlechl, t. j. když by dluh, rozhodčím nálezem neuznaný, vymáhal. Dobře vyplývá tento rozdíl z formulace římských právníků. Ze soudního odsouzení vzniká nová norma konkrétní: *condemnatus iudicatum facere debet*. Z ní plyne, že *a condemnato pecunia exigitur*, jinými slovy, nastává *executio iudicati*²⁾. Sankce nálezu rozhodčího je jen v tom, že v případě jeho neuposlechnutí *stipulatio committitur*, nebo jinými slovy, *poena ex sententia committitur*³⁾. Přes to se právníci římstí nerozpakují mluvíti i o „exekuci“ rozhodčího nálezu, majíce arci na mysli jen uvedenu jeho nepřímou sankci, takže pak proti *executio iudicati* stojí *executio dictae sententiae*⁴⁾. Avšak pouze v prvném případě „exekuce“ jde o vykonatelnost nové konkrétní normy *ex condemnatione*, vydané v souvislosti s dobrým zdáním soudcovým o tvrzení stran. Ve druhém případě se k dobrému zdání (rozhodčího) nepojí formální *condemnatio* a tím nová norma konkrétní přímo vykonatelná a nález má jen nepřímou sankci v pokutě, již musí platiti ta ze stran, jež by nálezu neposlechla.

A tu by bylo nasnadě uchýliti se po našich úvahách o dvou složkách rozsudku k té konstrukci rozhodčího nálezu, že obmezuje se na rozsouzení (dobré zdání), neobsahuje však odsouzení, pokud se týče osvobození, že tedy se obmezuje na prvek, zvaný v pramenech *sententia, pronuntiatio, iudicare*, je mu však cizí druhý prvek, zvaný *condemnatio vel absolutio*. A to také skutečně zastává duchaplný myslitel římského procesu klasického a justiniánského Biondo Biondi. Tento romanista formuluje ovšem rozdíl mezi kognitivním a volitivním prvkem rozsudku jako terminologický rozdíl mezi *sententia* a *iudicatum*; dle něho je tedy nález rozhodčího *sententia, nkoliv také iudicatum*. S tím spojuje i tési historickou: nejstarší rozsudek (ve starém procesu *per legis actiones*) jest právě jen *sententia*, ničím více, a teprve rozsudek klasického formulového procesu obsahuje vedle složky dobrého zdání, *sententia*, i další prvek volitivní, *iudicatum*, totiž přímé odsouzení nebo osvobození. Je tedy podle Biondiho nález porotčí, svou podstatou pouhá *sententia*, dokladem původní povahy a podoby soudního rozsudku vůbec v nejstarším procesu.

²⁾ Srovn. Gaius III., 180; D 9, 4, 35; D 42, 1, 4, 3; D 16, 2, 16, 1.

³⁾ Srovn. D 4, 21, 12; fr. 29 eod.; fr. 39 eod.; fr. 41 eod.

⁴⁾ Srovn. D 16, 2, 16, 1 a D 4, 8, 32, 6.

Soudím, že tato tése přes to, že na prvý pohled se může velmi zamlouvat, není správná.

Při tom již terminologické východisko Biondiho je nesprávné. Prameny nás poučují — a nedůvěra k pramenům, vycházející z domněnky interpolace termínů, není v tomto případě naprosto ničím založena ⁵⁾ —, že Římané staví proti sobě rozsudek jako rozhodnutí ve smyslu tvrzení žalobce nebo žalovaného, což vyjadřují různými variacemi terminologickými, zvláště však slovy *sententia declarare*, *pronuntiare* nebo *iudicare secundum actorem*, *contra actorem*, a rozsudek jako uložení povinnosti, *condemnare* (nebo osvobození, *absolvere*). Nelze tedy proti sobě stavěti termíny *sententia* a *iudicatum*, nýbrž termíny *sententia*, *pronuntiatio*, *iudicatum* na jedné straně a *condemnatio vel absolutio* na druhé straně.

Již toto ujasnění terminologické je samo průpravou k věcnému ocenění. Biondi zastává, že nálezhodčí je svou povahou dobré zdání (a nic více) a tudíž že je to *sententia*, *nikoli iudicatum*. To zní samo o sobě velmi přijatelně a skutečně téměř výlučným termínem pramenů pro nálezhodčí je *sententia*. Avšak chyba je právě v tom, že římským právníkům *není sententia* technickým termínem pro označení kognitivního prvku rozsudku, ježto pro to užívají velmi často a právě velmi plasticky termínu *iudicatum*. Proč tedy nepoužívají tohoto termínu i o nálezuhodčím, je-li ten svou povahou to, co činí u rozsudku prvek kognitivní? Vysvětlení nemůže být jiné, než to: římsští právníci *nekladou* rozhodčí nálezhodčí na roveň kognitivnímu prvku rozsudku.

Je ovšem nesporno, že rozhodčí nálezhodčí v sobě obsahuje prvek dobrého zdání. O tom nemůže být pochyby. Ale je právě otázka, je-li toto dobré zdání rovnocenné s dobrým zdáním soudcovým, jež činí, jak víme, dokonce *rem iudicatam*. A tedy již předchozí úvaha terminologická vedla k závěru, že nikoliv.

Je však další otázka, a jí přicházíme již k pozorování věcné povahy rozhodčího nálezuhodčí: je pravda, že tento nálezhodčí se obmezuje na dobré zdání a neobsahuje žádnou disposici, obdobnou kondemnaci nebo absoluci soudního rozsudku?

Na to nutno odpovědětí záporně. Není pravda přes opačné tvrzení Biondiho, že nálezhodčí je pouhým dobrým zdáním. Prameny zaznamenávají desítky příkladů disposičních opatření rozhodčího, obdobným soudcovské kondemnaci nebo absoluci.

Ulpianus z 13. knihy ad Ed. D 4, 8, 21.

§ 2. *Solutioni diem posse arbitrum statuere puto.*

⁵⁾ Srovn. Vážný, *Bulletino uoll' Istituto di diritto romano*, od. 46.

§ 3. *Pomponius ait inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere, ut puta: quantum ei debes redde*

§ 12. *nisi detur, quod arbiter iusserit . . .*

Fr. 23, 3. *Si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit . . .*

Fr. 42. *Arbiter intra certum diem servos restitui iussit, quibus non restitutis poenae causa fisco secundum formam compromissi condemnavit.*

Poslední text je zajímavý také tím, že dispošici rozhodčího nazývá přímo *condemnatio*. Užití tohoto termínu v tomto smyslu však není ojedinělé, jak ještě uvidíme.

Prameny uvádějí i příklady opatření rozhodčího, obdobných soudnímu osvobození. Typickou formou takového rozkazu, adresovaného v tomto případě věřiteli, bylo: *veto a Titio petere*⁶⁾. Velmi významné v tomto směru je zdůraznění již republikánských právníků Ofilia a Trebatia, že, když se arbiter obmezil na vyslovení neexistence dluhu⁷⁾, má se za to, jako by vyslovil i rozkaz, obdobný soudcovské absoluci slovy *veto petere*. S takovou samozřejmostí tedy náleží podle pojetí právníků i element dispošicní do obsahu arbitrova nálezu. Nescházejí ani doklady o tom, že arbitrova dispošice obdobná soudcovskému osvobození se zvala přímo *absolutio*⁸⁾.

Všimněme si nyní blíže textů, v nichž arbitrův rozkaz konečný, vydaný jedné nebo druhé straně, se označuje přímo jako *condemnatio vel absolutio*.

V tom směru je zajímavý text Paulův D 4, 8, 19, 1.

Unde videndum erit, an mutare sententiam possit. Et alias quidem est agitatum, si arbiter iussit dari, mox vetuit, utrum eo quod iussit an eo quod vetuit, stari debeat. V této expošici textu se rozeznává, pokud jde o změnitelnost, nález rozhodčí jako prohlášení dobrého zdání a nález rozhodčí jako dispošice, rozkaz něco splniti. Zřejmě jde o obdobný protiklad jako v soudním rozsudku jednak *sententia* (*pronuntiatio, iudicatum*) a jednak *condemnatio vel absolutio*. A co zajímavějšího, než, že na konci našeho textu se takový rozkaz arbitrův, který vyplývá z konečného rozhodnutí sporné věci ve smyslu kladném nebo záporném opravdu nazývá *condemnatio vel absolutio: ceterum si condemnavit vel absolvit, dum arbiter esse desierit, mutare sententiam non posse*.

⁶⁾ Confr. D 4, 8, 21, 1; fr. 29 eod.

⁷⁾ Srovn. D 4, 8, 21, 1. Z textu můžeme vyvoditi znění nálezu rozhodčího jako čirého dobrého zdání (*pronuntiatio*): *mihi videtur nihil debere Titium Seio*.

⁸⁾ Srovn. D 8, 4, 3 pr. . . . *si compromisso facto sententia dicta est, quo quis a minore viginti quinque annis tutelae absolveretur*.

Mohlo by se ovšem souditi, že toto užití termínu *condemnatio vel absolutio* o nálezu rozhodčím je interpolací. Klasická *condemnatio* souvisí těsně s *litis aestimatio* soudcovou a juristé ji konstruují jako zvláštní důvod vzniku obligace, hierarchicky silnější než předchozí obligace z právního jednání. V kondemnacii rozhodčího není vznik nové normy konkrétní, vedoucí přímo k exekuci, její nesplnění nevede ku *actio iudicati, praetor „dat dictae sententiae executionem“* jen nepřímou. Považují však za pravděpodobnější, že termín *condemnatio vel absolutio*, použitý o rozhodčím nálezu, je původní, že není interpolován. Juristé ho užívají arci v tomto případě abusive, a chtějí tím patrně vyjádřiti, že jde o jev, prakticky obdobný soudní *condemnatio vel absolutio*.

Že tomu tak skutečně jest, že kontraposice dvou prvků arbitrova nálezu někdy přímo diktuje použití proti termínu *sententia* jakožto dobrému zdání termín *condemnatio vel absolutio* jakožto rozkaz, na základě onoho dobrého zdání vydaný, o tom krásně poučuje Ulpianův text D 4, 8, 27, 3.

Si plures arbitri fuerint et diversas sententias dixerint, licebit sententia eorum non stari: sed si maior pars consentiat, ea stabitur, alioquin poena committetur. Inde quaeritur apud Iulianum, si ex tribus arbitrīs unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, qua sententia stetur: et Iulianus scribit quinque debere praestari, quia in hanc summam omnes consenserunt.

Zde je plasticky proti sobě postaven kognitivní a volitivní prvek arbitrova nálezu. Z více rozhodčích jednotliví: 1. *diversas sententias dixerunt*, 2. *unus XV, alius X, tertius V condemnavit*. Nedíváme se, že právník klade proti *sententia* ve smyslu dobrého zdání *condemnatio* ve smyslu rozkazu plniti, přes to, že technicky tu není *condemnatio*.

Uvedeným jest prokázáno, že k podstatě nálezu rozhodčího náleží stejně prvek kognitivní, zvaný zde obyčejně *sententia*, jako prvek volitivní, zvaný zde obyčejně *iussum, iubere, vetare*, ale někdy dokonce i *condemnatio vel absolutio*.

Jimi jest vyvrácena konstrukce Biondiho. Tento autor arci je si dobře vědom právě rozebíraných příkladů nálezů rozhodčích, ale pravděpodobně ta okolnost, že pojem *condemnatio vel absolutio* se zde používá abusive, jej vede k tomu, aby negoval tuto dispositivní složku arbitrova nálezu. Z toho pro něho plyne jednoduché schema: kdežto rozsudek soudcovský, aspoň v procesu klasickém, obsahuje obě složky, kognitivní i volitivní, v nálezu rozhodčím se *condemnatio vel absolutio* a tím tedy element volitivní nevyskytuje, a zbývá tu tedy jen element kognitivní, dobré zdání, *sententia*, v němž jest právě podstata rozhodčího nálezu.

Po uvedeném rozboru vidíme problém jinak. I nález rozhodčí v sobě obsahuje element kognitivní i element volitivní. Otázka pak jest ta, zda tyto složky nálezu rozhodčího se rovnají obdobným složkám rozsudku. Je jasné, že nikoliv, a to ani jedna ani druhá.

Že dispositivní složka nálezu rozhodčího není rovnocenna dispositivní složce rozsudku, je naprosto jasno a bylo již ukázáno. O kondemnaci nebo absoluci se zde může mluvit jen nepřesně, přeneseně, nepřímě. Nejde tu právně o *condemnatio vel absolutio*, ale o jev prakticky obdobný.

Pokud jde pak o složku kognitivní, ani tu není rovnocennosti mezi nálezem rozhodčího a soudním rozsudkem. Neboť nejpodstatnějším znakem rozsudku jakožto autoritativního dobrého zdání o sporném právu nebo sporné povinnosti jest nastoupení právní moci, *res iudicata*. V tomto směru však nález rozhodčího nedostupuje úrovně rozsudku. Neboť *ex compromisso iudex sumptus rem iudicatam non facit*.

Obdoba mezi rozhodčím nálezem a soudním rozsudkem jde tedy tak daleko, že onen nález vykazuje prakticky o dvě složky specifické pro rozsudek, prvek kognitivní i volitivní, ale ani v jedné ani ve druhé složce nedosahuje *sententia arbitri* právnicky oné úrovně, k níž dostupuje *sententia maioris iudicis*⁹⁾.

⁹⁾ Ku Kontraposici arbiter — maior iudex viz D 8, 4, 32, 7. I z jiného hlediska nedostupuje *sententia arbitri* úrovně rozsudku; *ex compromisso arbiter infamiam non facit, quia non per omnia sententia est*, D 3, 2, 13, 5.